

Михаило Смиљанић
Електротехничка школа „Земун”, Београд

ПРАВОСЛАВНО БОГОСЛОВЉЕ И НАУЧНА ФАНТАСТИКА

Увод

Научна фантастика је у првих век и по свог постојања била одбацивана као књижевни жанр, од оних који се баве књижевношћу, и одбацивана као наука, од оних који се баве науком; често сматрана паралитературом која нема велике вредности ни за једну ни за другу област стваралаштва. И са теолошке стране СФ би могао бити одбачен, могао би бити сматран маштаријом не само празном него често и опасном, јер негира темељне поставке религијског поимања света. Па ипак, многи писци и небројени читаоци се враћају баш том жанру, поручујући да није у питању пролазна књижевна мода већ феномен коме треба посветити пажњу.

Постоје многа науком још neodговорена питања која се намећу свакоме човеку упитаном над својом судбином и над светом који га окружује. Како је настао свет? Да ли је смрт крај или прелазак у другачији начин постојања? Постоји ли душа? Постоје ли друга интелигентна бића осим нас, у физичком или неком другом облику? Да ли историја тече бескрајно у круг или праволинијски, имајући почетак и крај? Постоји ли Бог? Ако постоји, да ли је Он свет створио из прапостојеће материје, или ни из чега? Које су крајње границе човекових могућности? Тешко је све те дилеме, и понуђене одговоре на њих, и набројати. Кроз читаву историју, мислећи људи су улагали изузетне напоре да таквим питањима дају одговоре, стварајући тако религије и философске школе, политичке системе и уметности, укратко културу у најширем значењу те речи. Један од најмлађих таквих покушаја је управо научна фантастика – СФ, као синтетичка област стваралаштва, „изведена” као дериват из науке и књижевности.

Можемо устврдити да ова „коначна” питања представљају срж свеколике књижевности, па и СФ-а. Шта више, нека СФ остварења на свој специфичан начин управо и обрађују такве проблеме,

користећи се темама из богате ризнице митологија и религија разних народа¹. Како је СФ настао у секуларном миљеу хришћанске цивилизације, честа је појава (макар као наговештај) хришћанских, јеванђелских тема, али оне стижу до СФ-а већ претходно поједностављене до нивоа историјских слика више емотивног набоја, док је истински њихов смисао управо надисторијски и окренут свакоме ко долази у контакт са њима лично, а не само непосредним актери-ма да би за друге имале тек морални или философски значај. Нови Завет је настао и живи Духом Светим у Цркви која је жива, литургијска заједница – све оне који га узимају независно од Цркве, Нови Завет може да дирне, подстакне, заинтересује, зачуди... али не и да истински оживи и уведе у Царство које јесте и које ће доћи.

Постоје радови који се баве појављивањем богословских тема и мотива у научној фантастици², заправо оним питањима која би се могла – формално али не и садржински – извући из контекста Светог Писма и Предања, а такође и оним питањима и проблемима који се доживљавају као религијски, али више њиховим таксативним набрајањем него анализом³. Анализа би се показала тешком због већ наведене профанације у којој се губи истинска драматичност новозаветне поруке за свакога од нас, па би и њихово проучавање у научнофантастичном дискурсу довело само до још веће забуне, где би већ оптерећени научни темељ књижевног дела лако попустио под тежином научно необјашњивих религијских мотива.

Циљ је овог рада да осветли обрнуту перспективу, да пружи барем делимичан богословски поглед на СФ. Ово је сасвим сигурно први рад са овом темом, на пољу православног богословља. Уз ризик да рад буде опширан и недовољно дубок, осветлићемо бар део односа ових области, дајући смернице будућем промишљању.

Сложеност литерарног феномена и генезе научне фантастике изискује ради разматрања њеног односа са богословљем и анализу већег броја имплицитно садржаних односа као што су: богословска представа о свету који нас окружује, однос богословља према модер-

1 Недељковић, Александар Б. „Богови, али не они прави, и Звездотворац: поглед из научне фантастике”, дневни лист „Глас српски”, Бања Лука, 27. септембар 1996. и (други део чланка) 9. октобар 1996.

2 Freeman, Anitra L. *Theological Themes in Science Fiction*, <http://anitra.net/books/sffh/theology.html> (2005 10 08).

3 Питања наведена у већ помињаном чланку су поучна: Ако смо сами у космосу који је механички, хоћемо ли постати своји сопствени богови? Да ли ћемо Тамо Напољу срести богове који ће нам заменити богове које смо изгубили током развоја науке која нас је и довела Тамо Напоље? И томе слично...

ној науци као једном начину да се створени свет опише, однос богословља према књижевности уопште и коначно, однос богословља према научној фантастици као посебном књижевном жанру.

О православном богословљу

Пре разматрања горе поменутих односа неопходно је укратко осветлити на који начин православно богословље доживљава Бога, човека и свет, то тројство чија рационално неухватљива интеракција представља неисцрпни извор инспирације за људски род.

За православне хришћане, Бог је три лица а једна природа, Отац, Син и Свети Дух – заједница личности. Отац је створио свет својом вољом ни из чега Духом Светим у Сину и за Сина. Стварање света није Богу ни на који начин било нужно, акт стварања је акт чисте слободне воље Божје. Непојмљива величина и разноврсност света сведочи о неизмерној моћи Творца. У свету постоје за нас неизбројиве милијарде словесних бића, телесних (људи) и бестелесних (анђела). Словесност као главна *differentia specifica* човека у односу на друга телесна бића је пре свега способност да се уочи присуство Божје у свету и смисаоност постојања самог света. У светлости Јеванђеља можемо рећи да словесност представља особину људске личности као отиска њеног Прволика који је личност Сина Божјег, осећај за христоцентричност творевине.

Свет је створен, и човек као последњи, са циљем да вечно постоји у заједници са Оцем кроз оваплоћеног Сина. Постојање света је последица слободне Очево воље да заједницу три личности прошири мноштвом нових личности које ће ту заједницу слободно прихватити. Човек има сасвим посебно место: створивши свет и на крају Адама, Бог је првом човеку приводио све животиње да им Адам да имена, а затим је и првом пару дао благослов да испуне земљу и владају њоме, што човека чини сатворцем света који му је сам Бог дао на старање, од почетка предначивши да се Син Божји оваплоти као човек. У томе је величанственост Премудрости Божје и у томе је трагедија пада, прво анђела, а потом и људи.

Говорећи о свету, теологија говори само о овоме свету, који нас окружује. Осим овог његовог дела, „слоја” који видимо, постоје и они које не видимо: небески, духовни свет, затим поднебески свет демона који обитавају у ваздуху и подземни свет. У потпуности одвојен од творевине непремостивом онтолошком разликом у узроку и начину постојања, у неприступној светлости обитава сам Бог.

Питање да ли је творевина универзум или мултиверзум, као и могућност постојања већег броја творевина, јесу теме које одавно

интересују писце СФ-а, а од нешто новијег времена и научнике⁴. Осим ове творевине – света какав нам је познат – Свето Писмо и Свето Предање Цркве не помињу могућност постојања других творевина Божјих. Овај свет је сасвим довољан као позорница нашег живота у коме показујемо своју приврженост предназначењу људског постојања. Иако вишеслојан и у многоне доступан нашим чулима, овај свет је једини који нам је битан и познат. Чињеница Оваплоћења у људској природи баца озбиљну сумњу на могућност постојања неких бића савршенијих од нас или предначинених за вишу част, јер да их има, свакако да би се Господ оваплотио као један од њих, па ипак могућност постојања физичких бића интелигентнијих и духовно напреднијих од нас остаје отворена, макар као нужност формалне логике.

Бога нико никада није видео. Велика новост коју хришћанство објављује свету јесте следећа: Бог је са нама! Син Божји се оваплотио, живео са нама, проповедао и сведочио живот истинити, добровољно страдао за нас, објавио нам радост Васкрсења и вазнео се на небеса, где седи са десне стране Оца. Али Син тиме није напустио свет, саздавши у њему своје тело, Цркву. Објава воље Очеве свету је мисија Тела Христовог – Цркве. Црква је та која Духом Светим свуда и у сваком тренутку паломе свету саборно објављује истину васкрсења и вољу Очеву о свету и људима. Црква је та која са друге стране сву Творевину приноси Богу као уздарје Духом Светим у Христу, дајући свету једно христолико лице, оно које ће га спасити.

Можемо закључити да је хришћанско богословље недвосмислено персоналистички оријентисано и да ће у свему тражити тај персонални принцип, чији је Прволик личност Сина Божјег, Господа Исуса Христа.

О природним и друштвеним наукама

Науку можемо укратко дефинисати као „објективно веродостојно знање, максимално проверено по садржају и максимално систематично по форми”⁵, можемо узети да природне науке пред-

4 Значајан број књига и чланака бави се овом тематиком. Довољно је поменути само два: Хокинг, Стивен, *Космос у ораховој љусци*, Поларис, Београд, 2002; Roots, Kimberly, *Confirm or deny: Science and faith in the murky multiverse*, http://www.stnews.org/articles.php?category=guide&guide=The%20Multiverse&article_id=143 (2005 10 16)

5 Вукановић, Владимир, *Наука и вера: познати научници говоре о Богу*, Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2003, 5.

стављају систематизацију и сажетак људског искуства и посматрања објективног света, искуства чији циљ је од почетка био да се „влада Земљом”, у складу са Божјом заповешћу, која је од човекове могућности да прослави свога Творца падом постала императив голог опстанка који није толерисао нејасноће, тако да наука у бити представља проверљив опис објективног света, док технологија представља начин примене науке. Однос науке и технологије је дијалектички, њихов развој тече спиралном путањом где се домети науке оваплоћују као нове технологије, а технологија са своје стране омогућава даљи развој науке. Имајући у виду утицај на културу не би их требало раздвајати: колико год учена и аргументована, научна достигнућа дуго су остала у домену салонских расправа – тек је у XVIII и XIX веку наука доживела своју стварну еманципацију оваплотивши се кроз технолошке револуције, доказујући свој значај на делу. Тиме је она у XIX веку ушла у хоризонт културе уопште, а тиме и књижевности, дајући подстреке за настанак СФ-а.

Православна Црква никада није имала негативан став према науци, научницима и научним трагањима. Истина – дајући предност духовним вредностима – никада их није подстицала, али их није ни прогонила, доживљавајући да су богословље и наука у суштини конвергентни⁶: богословље спонтано обухвата свет у своме промишљању, а наука се бави светом који је творевина Божја – уколико више научник сазнаје о свету, утолико се више приближава богословљу као знању о Творцу света. Богословље је оно које науци може дати етичко усмерење које не може сама да „ишчита” из објекта свога проучавања. Став Цркве према свету који нас окружује – и последично према онима који га проучавају – има два аспекта. Са једне стране као што је већ спомињано свет је позорница нашег живота, нашег мистично-моралног сведочења и усавршавања, а са друге стране, пред човеком је и даље благослов који је Бог дао Адаму и Еви у Рају: „Испуните земљу и владајте њоме,, сада отежан сенком смрти која је пала на људски род, а овладавање земљом је управо императив науке од почетка и може се рећи да модерна наука представља синтезу човекових покушаја да то и учини. Мада и данас у Цркви понегде има отпора технолошким иновацијама, Црква у

6 Као пример у којој мери наука и богословље могу да стоје једно крај другог најбоље могу да послуже дела светог Јована Дамаскина *Источник знања и Тачно изложење православне вере*, у којима се детаљно износе многа философска, методолошка и научна достигнућа сакупљена до његовог времена (8. век) а затим се елегантно прелази на најфиније богословље без икаквог осећања усиљености или недоречености.

целини је увек била благонаклона према научно-технолошком напретку и изумима који су олакшавали и унапређивали живот човеков. Суштинска мана науке, гледано из богословског угла, у томе је што је пад озбиљно нарушио човекову природу и њен спознајни апарат, тако да је човеково знање, а последично и наука као систематизација знања, искривљено. Искривљено пре свега чињеницом да је објективни свет који нас окружује створен као начин посредовања личног односа који постоји између Бога и људи са једне и људи међусобно са друге стране. Уколико је тај лични однос грехом замагљен, утолико измиче смисао постојања творевине а темељна питања на која наука намерава да одговори остају неодговорена и чак неправилно постављена.

Развој науке из истог разлога собом носи и опасности и изазове на које наука сама не може да одговори и који спадају у подручје морала и у крајњој линији, религије. Савремени развој на пример информатике, генетског инжењеринга и нанотехнологија јасно сведоче о томе, најављујући близину једне нове ере у историји цивилизације чије аспекте ми нисмо у стању да сагледамо и поред временске блискости – модерне технологије наговештавају да ће људско друштво за само тридесет или педесет година имати сасвим другачије лице – али само од нас и нашег настројења зависи хоће ли то лице бити божанско, људско или демонско. Зато научници можда више него други имају обавезу пред Богом и људима да своје послу приступају богобојажљиво и човекољубиво (хумано), имајући у виду могуће последице својих дела⁷.

Савремене природне науке настају еманципацијом рационалног, логичког закључивања о свету који нас окружује од схоластичког богословља и псеудохришћанске мистике. Схоластичка теологија као рационалистички израз отуђења од Предања садржи корене будућег губитка свог места у људском животу. Такође, корени модерне науке датирају из времена када су многи систематични и аналитички духови кренули да установе истинитост тврдњи изнетих у многобројним делима алхемичарске и мистичке садржине⁸. У тим напорима настала је методологија савремених природних наука, специфична спознајна апаратура која је извршила знатан утицај на

7 Корисна литература за питања односа науке и вере: Вукановић, Владимир, *Наука и вера: познати научници говоре о Богу*, Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2003.

8 Добс, Бети Џо Титер, *Лов на зеленог лава: основи алхемије Исака Њутна*, Српско друштво за историју науке, Београд, 2002.

модерну философију, ео ipso и на теологију, али опет не садржајно (јер је садржај богословља увек исти – Богочовечанска личност Господа Исуса Христа) већ изражајно и формално, иако се то у делима модерних теолога можда још не осећа у довољној мери.

О књижевности

Можемо говорити уопштено о лепоти доживљавања објективног и субјективног света, коју књижевност пружа, чиме даје читаоцу могућност многоструког обогаћивања сопственог животног искуства, коме је увек потребна комуникација са искуством другог људског бића⁹. И поред своје „јавности” књижевност представља један од веома интимних начина комуникације. При томе се наравно мисли на ауторску књижевност, не на народну. Иако је ауторска књижевност поникла на народној, народна књижевност представља битно другачији вид књижевности, кроз дуг временски период остварену синтезу светоназорних и естетских погледа, колективних па и колективистичких. Није потребно овде улазити у детаљну анализу књижевних врста, али је значајно поменути да модерне теорије књижевности често укупну књижевност деле на реалистичку и фантастичну, с тим да је један од жанрова фантастике – научна фантастика. Слична је и подела на главни ток тј. *mainstream*, и фантастику. Наравно да се не могу *сва* литерарна дела прецизно разврстати на овај начин, нити су сви теоретичари сагласни, али овакве поделе постоје, што јасно говори о потреби да се литература одреди према реалности.

Људи Цркве одувек високо цене књижевност у свим њеним облицима – и само хришћанство је религија која подразумева висок степен образовања барем једног друштвеног слоја (свештенства) – тако да наша Црква осећа насушну потребу што свеобухватније културе и школовања. Осим Светог Писма као основног списка Цркве, данас постоји велики корпус брижљиво сакупљених и сачуваних светоотачких дела, одлука сабора, проповеди и тумачења, што сведочи о веома озбиљном приступу који Црква има према речи. Истанчано познавање философије и литературе остаје битно онама који се баве теологијом, јер класично образовање нуди појмовну апаратуру која је неопходна хришћанским богословима. И не само то – литерарна дела минулих поколења а и савременика пружају увид у дилеме са којима се човечанство суочава у свом историјском

9 Јасно је да се иста дефиниција односи и на друге уметности, али тема рада је књижевност.

ходу. Упутно је поменути да су током првог миленијума хришћанске ере, у појединим вековима, дела црквених отаца била малтене једина ауторска дела на тлу Европе, мада ту треба бити опрезан са схватањем ауторства, јер дела светих отаца представљају израз црквеног, саборног искуства а не појединачног. (На Далеком и Блиском Истоку, на пример у Кини и у Персији, настајале су и тада поједине књиге, али у сасвим другом цивилизацијском контексту.) У најновија времена том корпусу црквене „обавезне лектире” почињу да се придружују и књиге о научно-технолошким достигнућима, чије разумевање постаје неопходно за разумевање друштва у коме живимо.

Потребно је у овом контексту поменути да на хришћанском Истоку никада није постојао *Index Librorum Prohibitorum*¹⁰ – идеја водила је била да ће сваки хришћанин који води црквен живот и сам моћи да препозна дела која нису прихватљива, која се косе са Предањем Цркве и саблажњавају га и да ће их избегавати по импулсу потребе за духовним напредовањем. Оно што не доводи у питање веру Цркве и њене етичке норме и поред евентуалног несклада са чињеничним стањем или свакодневним искуством, у начелу је за Цркву прихватљиво или макар подношљиво, мада не мора бити и препоручљиво, што је у основи став који се директно тиче и научне фантастике. Ту је опет битно и то да је Црква поникла у оквиру који радикално негира могућност фантастике¹¹ – ма како критички настројен читалац доживљава Свето Писмо, Црква је стајала и стоји на становишту да је оно у битном историјска истина а не митска прича. (Али неки професори књижевности, па међу њима данас и Александар Б. Недељковић, сматрају да Библија може да се чита и као књижевно дело, и, кад се тако чита, да има многе елементе фантастичног, нарочито у свом последњем поглављу, Откровењу Јовановом, па би онда и Дантеов *Пакао*, Банјаново *Ходочасничково путовање /Pilgrim's Progress/* и Милтонов *Рај*, била дела доведена у исту или сличну литерарну раван.)

10 *Списак забрањених књига* – први пут такав списак направљен је 1529. у Холандији. Први римски списак издао је папа Павле IV, 1557.

11 Црква недвосмислено верује у Божје старање о свету и историји, чији је један од облика испољавања и појава чуда. О односу фантастике и чуда, погледати магистарски рад Горана Бојића „Типови имагинације у СФ роману”, одбрањен на Филолошком факултету у Београду 9. маја 1988, прво поглавље, чији је наслов „Одређење жанра”. http://www.geocities.com/CapeCanaveral/Launchpad/8396/disertacije_i_strucni_radovi/Vojic-Goran-magistarski-rad-gl-1-Odredjenje-zhanra.doc (2005 12 04)

О научној фантастици

За разлику од природних наука које својом методологијом омогућују и штавише инсистирају на једнозначним дефиницијама, када су у питању друштвене науке такве дефиниције је јако тешко формулисати, а када се ради о покушају теоријског приступа књижевности и уметности, практично немогуће. (Осим код неких сасвим једноставних формалних ствари, рецимо сонет је, као поетску форму, могуће дефинисати.) Чињеница недавног појављивања жанра СФ доприноси томе да он није довољно дефинисан па ни теоријски обрађен, тако да је веома широк спектар дела која су сматрана и називана научнофантастичним; СФ се често меша са фантастиком уопште и блиским жанровима какав је хорор. Потребно је напоменути и чињеницу да СФ показује велику способност да разноврсну тематику асимилује у себе, чиме је његово одређење додатно замањено.

О научној фантастици можемо рећи да је то жанр XIX века (Мери Шели, Жил Верн, Х. Џ. Велс, и други) и XX и XXI века (организована самосвест као жанра од 1926), иако су неке најаве (прото-СФ) постојале и много раније. Дуг је низ корака кроз еманципацију људске мисли који води између осталог ка појави феномена СФ-а. Задивљујућа динамика развоја науке као атрибута овог жанра спојена са маштом стваралаца даје велику флексибилност жанру, омогућује неслућену слободу комбиновања познатог и датог са претпостављеним или напросто замишљеним. Разноврсни човекови покушаји кроз историју да доживи, опише и разуме стварност (философија, религија, наука, уметност) данас бивају слободно искоришћени у стварању светова који стварност нису – или макар *joш увек* нису.

Шта је то што тера човека да замишља свет другачији од оног који га окружује? Вероватно је да су разлози онолико изнијансирани колико има писаца и читалаца који траже доживљај таквих светова – негде та потреба проистиче из баналности свакодневице односно потребе бекства од ње, негде опет из интуитивног увида који почива у човеку да део стварности увек измиче нашем знању, што даје подстрек машти да се послужи Непознатим у покушају да се свакодневица превазиђе и да се искорачи унапред – или у страну. Погледајмо шта каже Фуентес:

„уз помоћ фикције романописац доводи разум у искушење. Фикција измишља оно што недостаје свету, оно што је свет заборавио, чему се нада да ће достићи и што можда никада неће достићи. Фикција је дакле начин да се свет присвоји, да му се

дају своја боја, укус, чула, снови, непреспаване ноћи, упорност, чак и свој лењи мир, неопходни свету да би наставио да бивствује.”¹²

Тешко је и замислити озбиљног научника који је дубоко проникнуо у тајне природе а да никада није маштао о будућности какву ће човечанству донети то и такво знање. Такође многи писци бивају митолошком, мистичком и религиозном тематиком ношени изван граница свакодневног искуства у подручје фантастике, куда у односу на искуство води и покушај да се проникне у будућност науке, односно у дубину познавања природе.

Основни услов за научнофантастичност неког дела јесте барем привидна научна веродостојност фантастичног елемента у њему, што и јесте главна одлика СФ у односу на друге жанрове фантастике. Инсистирање на научности или барем логичном извођењу консеквенци основне претпоставке захтева од писца СФ-а знатно познавање и досадашњих резултата природних наука и самог начина размишљања који наука следи, односно научног доживљаја света. СФ дела су из истог разлога велики изазов и за читаоца, те је број поклоника научне фантастике сразмерно мали, поготову оних који су у стању да СФ критички *стручно и компетентно* (а не аматерски) вреднују.

Постоје различите дефиниције научне фантастике¹³, али за потребе овог рада можемо дати једну сажету индиректну дефиницију, да *садржина научнофантастичних дела обухвата свет какав може да јесте у научном или ће бити у технолошком смислу*. Искорак у непознато, који је *differentia specifica* научне фантастике, Дарко Сувин дао је назив новум¹⁴, термин који је ушао у широку употребу у литератури. *Привлачност научне фантастике и настаје у односу новума и свакодневне стварности, јер новум и јесте не-свакодневно и не-стварно*. Доживљај новума јесте сусрет са пројекцијом која делује стварно, попут снова који нас буде.

Осим оних СФ дела чија је радња смештена у будућност, постоје и друге велике области научне фантастике, као што су ванземаљске

12 Фуентес Карлос, *Похвала романа*, Le Monde Diplomatique No 2, НИИ, Београд, децембар 2005, 25.

13 Недељковић, Александар Б. *Британски и амерички научнофантастични роман 1950-1980. са тематиком алтернативне историје (аксиолошки приступ)*, докторска дисертација, одбрањена на Филолошком факултету у Београду 12. октобра 1996.

14 О термину новум: Suvin, Darko, *Metamorphoses of Science Fiction, on the Poetics and History of a Literary Genre*. New Haven, USA; Yale University Press, 1979, p. VIII.

цивилизације, кретање кроз време, електронска разумна бића, алтернативна историја и паралелни светови. У покушају да проникну у тајне природе, бавећи се граничним подручјима науке и залазећи иза хоризонта нама познатог, научнофантастична дела често добију ноту религијског. То се посебно лако може осетити у оним делима која се баве проблемом интелигенције, надљудске, ванземаљске или вештачке, јер је интелигенција један од атрибута словесности као оног најчовечијег што људи траже у себи и изван себе – треба само видети маестрални Кларков тј. Кјубриков филм *2001: Одисеја у свемиру* да би се то разумело. (По тврдњи Недељковића, истоимени роман ни приближно није пренео вредност филма, нити је то уопште било могуће у текстуелном медијуму, а каснији наставци додавани су само из комерцијалних разлога, да би се зарадило још новца, и потпуно су издали и изневерили духовну суштину тог филма, који, по Недељковићу, остаје свакако једно од десет најважнијих дела у историји светске филмске уметности, и једино које довољно озбиљно и достојно приказује пут до самог, правог, реално могућег Бога.)

У научнофантастичним делима религија уступа место науци и технологији, или макар добија некакво објашњење у оквиру тог замишљеног, научно образложеног и технололизованог света.

Најозбиљнији приказ научно и реално могућег Бога, икада написан у књижевности Запада, каже Недељковић, јесте роман *Звездотворац* (1937) енглеског писца Олафа Стејплдона (Olaf Stapledon, *Starmaker*); тамо је Бог једна гигантска звезда чистог ума, чистог духа, и не може се видети материјалним очима јер није материјалан; не треба га ни духовно гледати сувише изблиза и сувише дуго јер можете од његовог сјаја сагорети; а он ствара многе веома различите универзуме, у настојању да створи и један беспрекорно добар који би могао еволуирати у ново божанско биће које би постало богиња, његова пратиља; и све их гледа одједном, све њихове милијарде година истовремено, из своје перспективе, из својих виших димензија, јер су наше димензије Његов алат који Њега не ограничава. Нажалост ова капитална књига још није преведена на српски.

Честа је појава помак од персоналистичке религије ка имперсонализму, за шта је филмски серијал *Ратова звезда* можда најпознатији пример – тамо је универзум прожет имперсоналном и бесловесном силом, која је уз то и морално неутрална, имајући своју „светлу” и „тамну” страну. Разлог томе треба тражити у помињаној недостатности научне методологије, која није у стању да препозна створеност света нити личносни начин постојања његовог Творца

или људи, али препознаје неке његове појавне облике (интелигенцију, емотивност, слободу избора, моделе понашања, итд.) код људи као и код животиња, чак и код биљака¹⁵, које онда приписује имперсоналним узроцима какав је Дарвинова теорија еволуције. Такође значајан сурогат религијског у литератури уопште, па и у СФ-у, јесу психолошке теорије, нарочито Јунгова – на коју православно богословље гледа веома резервисано¹⁶.

За научну фантастику се сматра да представља и изазов богословљу у извесном смислу, јер СФ је примарно материјалистички жанр, окренут природним наукама као супстрату на коме ниче и расте, и на том одређењу се стиче утисак о супротстављености СФ-а богословљу. Постоји широко (али, не од свих) прихваћена дихотомија материјализма и идеализма као темељне поделе у философији и светоназору уопште, где се духовност доживљава као ближа идеализму. Међутим, православље чврсто стоји на становишту да Бог Отац јесте Творац свега видивог и невидивог, то јест материје као и идеја, и штавише проповеда одуховљење односно освећење материје (почевши од самог човека који је и позван да ту промену изведе у садејству¹⁷ са Светим Духом) у овом веку кроз њено правилно усмерење, кроз њен правилан однос према Творцу, у Цркви. Сам идеализам, посебно неоплатоничарски, као привидно ближи Цркви од материјализма дуго је био тешко искушење за црквене мислиоце и чак је био и осуђен на Петом васељенском сабору као Оригенова јерес.

Уколико је свет око нас научно објашњив, да ли је онда представа о Богу или боговима реминисценција неких давних сусрета са бићима далеко интелигентнијим и моћнијим од нас (како је тврдио Деникен), или је у питању пројекција инстинктивне представе свога места у томе свету (где бисмо се могли позвати на Маркса, управо Фојербаха)? Зашто свет није научно објашњив до краја, то смо већ поменули, али у личном избору коначну превагу између објашњивости и необјашњивости ипак односи вера¹⁸. За оне који сумњају, СФ може ступити на сцену било где где недостаје научно објашњење

15 Погледати књигу Џејмса Бедфорда, *Експеримент Делпас*, Дивит, Београд, 1997.

16 Погледати чланак Невенке Вукадинов, *Прелести научне психологије у светлу Предања Цркве*, Црквени живот, 7/2005, Верско добротворно старатељство АБК.

17 Синергија је богословски термин који је вековима означавао човекову сарадњу са Светим Духом на своме спасењу. У данашње декадентно време је колоквијално банализован до сарадње између фирме и њених клијената.

18 „А вјера је основ свега чему се надамо, потврда ствари невидљивих” (Јевр. 11,1).

неке појаве или веровања. Научнотехнолошки развој даје основа питању граница човекове моћи – до које мере човек може овладати светом? Интересантно виђење такве моћи и његових последица даје познати роман Ларија Нивена *Прстен* (1970; српско издање 1980) – ко може порећи замисливост таквог света? У најбољем и уметнички најзрелијем Кларковом СФ роману *Крај детињства* (*Childhood's End*, 1950), технички надмоћни гости из свемира, за које се на крају испостави да изгледом подсећају на традиционалну средњевековну ликовну представу о ђаволу, преводе нашу децу у статус виших, енергетских бића, и одводе их са неким својим, непознатим, можда баналним или ужасним циљем у дубине космоса; то је тренутак „одрастања” људског рода.

Закључак

Шта научна фантастика може добити од богословља и шта богословље може добити од научне фантастике?

СФ од теологије може да добије свеобухватно поимање света и историје као и човековог места у свету, јаснији увид у суштинске проблеме људског постојања и могућност да их осветли стављајући их у оквире који превазилазе хоризонте нашег света и свакодневног искуства. Осим херменеутике појединачних дела и жанра у целини као и познавања философије науке, неопходно је да писци СФ-а имају јаснији увид у темељне појмове православног богословља да се њихов рад не би ослањао на застареле обрасце размишљања, када се већ у својој раду оријентишу ка будућности или алтернативној историји. Богословље почива на вековима искуства, на опиту многих генерација хришћана и зато садржи дубоке, животне истине о проблемима којима се бавило. Уношење предањских елемената у СФ дало би том жанру један истинитији људски лик, а самим тим би и новум дела постао веродостојнији - није ли изузетност на пример хаинског циклуса романа Урсуле Ле Гвин најпре у психолошкој обради ликова, људских као и не-људских? Морално и теолошки упитани Блишов свемирски путник у роману *Случај савести* (*A Case of Conscience*) је католик, језуита; још не постоји роман са таквим, позитивним, православним протагонистом. Такво продубљивање може донети жанру само свежину и нове поштоваоце.

Теологија тешко да може очекивати неки директан утицај од СФ-а, али може да очекује нове углове гледања на свет и појаве, може и мора да уочи правце којима креће људска мисао ослањајући се на научно-технолошка достигнућа као и да наслути куда ће кренути развој науке и технологије, нарочито у оној мери у којој је тај

развој покретан радозналошћу а не исплативошћу или борбом за живот и опстанак. Већ у овом, трећем миленијуму, и сам појам *човек* могао би се битно проширити или садржински изменити (психофизичка структура човековог бића), што би сигурно ушло у поље интересовања Цркве у будућности. За богослове нарочито могу бити интересантна она дела која, пратећи нити науке и технологије као и друштвене тенденције развијају слику друштва будућности са свим упозоравајућим наговештајима његовог отуђења, дела као Хакслијев *Врли нови свет*, или *Човек празних шака* Урсуле Ле Гвин, дело чији је новум заправо социолошки а не из домена природних наука или технологије; такође, Орвелова *1984* или Бредберијев *Фаренхајт 451* – пројекција будућих девијација свакако је ефикасан аларм данашњих противречности.